

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΩΝ
RESEARCH INSTITUTE FOR TOURISM

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ
ΜΙΚΡΟΥ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ:
Ρόλος, Προοπτικές, Μέτρα

Παναγιώτης Γ. Παυλόπουλος

Μελέτες: 22

Αθήνα, 2007

Τυπώθηκε από τις εκδόσεις ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΟΥΜΠΗΣ Α.Ε.

Νίσιζα Καρελά, Κορωπί, Αττική

Τηλ.: +30 210 6029974, Fax: +30 210 6646856

Διαδίκτυο: <http://www.toubis.gr>

Το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ) ιδρύθηκε το 1996 με πρωτοβουλία των επιχειρηματικών φορέων, που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού, και με συμπαράσταση προσωπικοτήτων της οικονομικής ζωής και του πνευματικού κόσμου της χώρας.

Βασικός καταστατικός σκοπός του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων είναι η εκπόνηση επιστημονικά θεμελιωμένων μελετών, αναφερομένων στα προβλήματα της τουριστικής οικονομίας και γενικότερα της ελληνικής οικονομίας. Πρόκειται ουσιαστικώς για μελέτες εφαρμοσμένης έρευνας που έχουν επιδίωξη την διατύπωση προτάσεων, δυναμικώς χρήσιμων, για την διαμόρφωση πολιτικών προαγωγικών του τουρισμού και της οικονομίας.

Η εξασφάλιση διατηρήσιμης μακροπρόθεσμης αναπτύξεως της τουριστικής βιομηχανίας, δηλ. υγιούς αναπτύξεως που τείνει να μεγιστοποιεί μακροπροθέσμως τις ωφέλειες για το κοινωνικό σύνολο, προϋποθέτει προγραμματισμένη δράση, συνειδητές επιδιώξεις από πλευράς πολιτείας και καθορισμό τουριστικών προτύπων υποταγμένων στις αναπτυξιακές επιλογές. Με την σειρά της η προγραμματισμένη δράση, η ένταξη με άλλα λόγια των κρατικών και ιδιωτικών πρωτοβουλιών σε συγκεκριμένο, συνειδητά επιλεγμένο πλαίσιο πολιτικής, σε συγκεκριμένη εικόνα μέλλοντος για την τουριστική βιομηχανία, απαιτεί όχι μόνο φαντασία και οραματισμό, αλλά και γνώση, η οποία με την σειρά της προϋποθέτει συνεχή και σοβαρή μελέτη όλων των διαστάσεων του προβλήματος που συνοπτικώς ονομάζομε: τουριστική ανάπτυξη.

Ίσως να εμπεριέχει στοιχεία υπερβολής, αλλά εμπεριέχει και στοιχεία αληθείας, ο ισχυρισμός ότι η ήκιστα ικανοποιητική κατάσταση, που παρατηρείται στον κλάδο του τουρισμού, από όποια οπτική γωνία και αν τον θεωρήσουμε, δεν είναι άσχετη με την απουσία επαρκών βασικών μελετών. Ο έγκαιρος εντοπισμός των προβλημάτων, η οριοθέτηση ενδεχομένων παθογενών καταστάσεων όχι μόνο θα είχε υποκινήσει το ενδιαφέρον της πολιτείας για την αντιμετώπισή τους, αλλά και την στάση και τις ενέργειες της ιδιωτικής πρωτοβουλίας θα είχε επηρεάσει θετικώς. Πιστεύομε, ότι τα συμπεράσματα από την μελέτη σοβαρών προβλημάτων, όπως είναι η απασχόληση του εργατικού δυναμικού, το ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών, η μακροχρόνια βιωσιμότητα του κλάδου και η διατήρηση αφθόρου του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, μπορούν να παράσχουν επαρκώς ισχυρούς ερεθισμούς για έγκαιρη και ορθή ενεργοποίηση των φορέων ασκήσεως της οικονομικής πολιτικής.

Εν όψει των ανωτέρω και των καταστατικών προβλέψεων του ΙΤΕΠ, το πεδίο εντός του οποίου θα κινηθεί η ερευνητική προσπάθεια του Ινστιτούτου

είναι αρκετά ευρύ. Προβλήματα, όπως η ανάδειξη του τουριστικού πλούτου της χώρας, η γεωγραφική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας, η άμβλυση της εποχικότητας, ο λειτουργικός προσδιορισμός των ορίων αρίστης σωρεύσεως τουριστικών δραστηριοτήτων στον χώρο κ.ο.κ., αλλά και η μελέτη προβλημάτων υποδομής, ανήκουν, εμπίπτουν στα ερευνητικά ενδιαφέροντα του Ινστιτούτου. Στο πεδίο ερευνητικού ενδιαφέροντος του Ινστιτούτου εμπίπτουν, επίσης, και προβλήματα που, ενώ φέρουν τον μανδύα του βραχυπροθέσμου, συνεπάγονται πολλάκις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις απροσδιόριστου μεγέθους.

Εκφράζεται η αισιόδοξη πρόβλεψη, ότι η ίδρυση και λειτουργία του Ινστιτούτου θα αποδειχθεί εξόχως δημιουργική πρωτοβουλία όχι μόνο ένεκα της συμβολής του στην κατανόηση των προβλημάτων του τουριστικού τομέα, αλλά και ένεκα της γενικότερης ερευνητικής εμπλοκής του στα καίρια προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις	15
1.1. Η Λειτουργία της Επιχειρήσεως	15
1.2. Η Ανάπτυξη της Επιχειρήσεως.....	19
1.3. Οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις	23
1.4. Η Σπουδαιότητα των ΜΜΕ.....	34
1.5. Οι Ελληνικές ΜΜΕ	38
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ. 1: Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητας (ΕΠΑΝ) Έτους 2005.....	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι ΜΜΕ με Ιδιαίτερη Έμφαση στις Ξενοδοχειακές: Ανταγωνιστικότητα, Αποτελεσματικότητα, Βιωσιμότητα. Ενδείξεις από την Εξωτερική Πραγματικότητα.....	53
2.1. Εισαγωγικά	53
2.2. Οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις: Συμβατικό Μέγεθος	55
2.3. Η Σπουδαιότητα των ΜΜΕ: Εμπειρικές Ενδείξεις	56
2.4. Κλάδοι στους οποίους οι ΜΜΕ Εμφανίζονται με Μεγαλύτερη Συχνότητα.....	59
2.5. Μέγεθος και Αποτελεσματικότητα	59
2.6. Άλλοι Παράγοντες Προσδιοριστικοί της Ανταγωνιστικότητας και Βιωσιμότητας των ΜΜΕ (HoReCa)	62
2.7. ΜΜΕ: (1) Προβλήματα και Αβεβαιότητες	65
2.8. ΜΜΕ: (2) Προβλήματα, Αβεβαιότητες και Πλεονεκτήματα..	68
2.9. Σύνοψη των Βασικών Χαρακτηριστικών των ΜΜΕ.....	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Παραγωγικό Δυναμικό Καταλυμάτων: Χαρακτηριστικά	77
3.1. Εισαγωγικά	77
3.2. Αριθμός Ξενοδοχειακών Εκμεταλλεύσεων, Δωματίων και Κλινών: Κατανομή και Αξιολόγηση.....	79
3.3. Ενοικιαζόμενα Δωμάτια και Διαμερίσματα	84
3.3.1. Εισαγωγή	84
3.3.2. Χαρακτηριστικά Ενοικιαζόμενων Δωματίων	85
3.3.3. Στατιστικά Δεδομένα	90
3.3.4. Περιφερειακή Κατανομή των Ενοικιαζόμενων Δωματίων	97
3.4. Διαχρονική Μεταβολή του Μεγέθους και της Δομής του Καταλυματικού Δυναμικού.....	98
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ. 3: Κατανομή Ξενοδοχειακού Δυναμικού Ελλάδας 2004 - Πίνακες	103
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Περιφερειακή Κατανομή του Καταλυματικού Δυναμικού.....	111
4.1. Εισαγωγή	111

4.2.	Περιφερειακή Κατανομή και Χαρακτηριστικά του Ξενοδοχειακού Δυναμικού	111
4.3.	Περιφερειακή Κατανομή και Χαρακτηριστικά του Συνολικού Καταλυματικού Δυναμικού.....	117
4.4.	Περιφερειακή Κατανομή Διανυκτερεύσεων.....	124
4.4.1.	<i>Κατανομή Διανυκτερεύσεων Αλλοδαπών Τουριστών.....</i>	125
4.4.2.	<i>Εσωτερικός Τουρισμός .....</i>	127
4.4.3.	<i>Σύνολο Διανυκτερεύσεων.....</i>	129
4.5	Επανεκτίμηση της Περιφερειακής Κατανομής των Διανυκτερεύσεων	130
4.5.1.	<i>Παραδοχές και Διαδικασία Περιφερειακής Κατανομής των Διανυκτερεύσεων Ημεδαπών και Αλλοδαπών.....</i>	130
4.5.2.	<i>Περιφερειακή Κατανομή Συνόλου Διανυκτερεύσεων .....</i>	130
4.6.	Αποτελεσματικότητα της Καταλυματικής Υποδομής.....	135
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Καταλυματικό Δυναμικό Ανταγωνιστριών Χωρών:		
	Συγκριτική Ανάλυση	141
5.1.	Εισαγωγή	141
5.2.	Καταλυματικό Δυναμικό Ανταγωνιστριών Χωρών	142
5.2.1.	<i>Ισπανία.....</i>	142
5.2.2.	<i>Ιταλία .....</i>	149
5.2.3.	<i>Πορτογαλία .....</i>	154
5.2.4.	<i>Τουρκία .....</i>	157
5.2.5.	<i>Κύπρος .....</i>	160
5.2.6.	<i>Κροατία.....</i>	163
5.3.	Σύγκριση - Αξιολόγηση.....	165
5.4.	Ο Ελληνικός Τουριστικός Προορισμός είναι πράγματι Ακριβός;	172
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Χρηματοδοτικές Συνθήκες: Μείζον Εμπόδιο Αναπτύξεως των ΜΜΕ – Τουριστικών και μη		
6.1.	Διεθνής Εμπειρία: Βραχεία Επισκόπηση Βιβλιογραφίας με Εμπειρικό Περιεχόμενο	179
6.2.	Η Ελληνική Εμπειρία	184
6.2.1.	<i>Ασκηθείσες Πολιτικές .....</i>	184
6.2.2.	<i>Ποσοτικές Ενδείξεις .....</i>	186
6.3.	Τραπεζική και Κρατική Χρηματοδότηση των ΜΜΕ.....	190
6.3.1.	<i>Ποσοτική Ανάλυση.....</i>	191
6.4.	Σύνοψη Συμπερασμάτων.....	204
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ. 6: Κατανομή Χρέους Ξενοδοχείων - Πίνακες		
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Διαπιστώσεις – Συμπεράσματα – Προτάσεις Πολιτικής		
7.1.	Εισαγωγικά	233

7.2.	Ισχυρά και Αδύνατα Σημεία των ΜΜΕ.....	234
7.3.	Χαρακτηριστικά του Ελληνικού Καταλυματικού Δυναμικού	239
7.4.	Σύγκριση με τις Κύριες Ανταγωνίστριες Χώρες.....	241
7.5.	Χρηματοδοτικές Συνθήκες.....	244
7.6.	Ανακεφαλαίωση και Κατευθύνσεις Πολιτικής όσον αφορά στο Καταλυματικό Δυναμικό.....	246
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		253

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Πίνακας 1.1.	Κριτήρια Κατατάξεως Επιχειρήσεων.....	24
Πίνακας 1.2.	Πιθανότητα Επιβιώσεως ΜΜΕ.....	29
Πίνακας 1.3.	Δείκτες Αποδοτικότητας ΜΜΕ.....	31
Πίνακας 1.4.	Βραχυχρόνιο Χρέος ΜΜΕ	32
Πίνακας 1.5.	Ο Ρόλος των ΜΜΕ στην ΕΕ-19.....	35
Πίνακας 1.6.	Ποσοστιαία Συμμετοχή των Επιχειρήσεων σε Βασικά Οικονομικά Μεγέθη.....	36
Πίνακας 1.7.	Το Πλήθος των ΜΜΕ στην ΕΕ-19	39
Πίνακας 1.8.	Πλήθος Επιχειρήσεων και Αριθμός Απασχολουμένων σε Επιλεγμένες Χώρες-Μέλη της ΕΕ-19	40
Πίνακας 1.9.	Πλήθος ΜΜΕ και Πληθυσμός	41
Πίνακας 1.10.	Συγκριτικά Στοιχεία Επιλεγμένων Χωρών.....	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Πίνακας 2.1.	Διανυκτερεύσεις Αλλοδαπών Τουριστών	68
--------------	---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Πίνακας 3.1.	Δυναμικό Ξενοδοχειακών Καταλυμάτων 2004.....	79
Πίνακας 3.2.	Μέσο Μέγεθος Ξενοδοχειακής Μονάδας κατά Κατηγορία.	81
Πίνακας 3.3.	Ποσοστιαία Κατανομή του Δυναμικού Ξενοδοχειακών Καταλυμάτων κατά Κατηγορία	83
Πίνακας 3.4.	Περιφερειακή Κατανομή και Μέσο Μέγεθος Ενοικιαζομένων Δωματίων 2004.....	91

Πίνακας 3.5.	Ενοικιαζόμενα Δωμάτια (Στοιχεία ΕΟΤ) 2004.....	92
Πίνακας 3.6.	Περιφερειακή Κατανομή Οργανωμένων Κατασκηνώσεων και Τουριστών.....	93
Πίνακας 3.7.	Συνολικό Καταλυματικό Δυναμικό Τουριστικού Τομέα	95
Πίνακας 3.8.	Μέσο Μέγεθος σε Αριθμό Κλινών Ξενοδοχείων-Ομοίων κατά Κατηγορία	101
Πίνακας 3.9.	Διαχρονική Κατανομή του Ξενοδοχειακού Δυναμικού κατά Κατηγορία 1974-2004.....	102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Πίνακας 4.1.	Περιφερειακή Κατανομή Ξενοδοχειακού Δυναμικού κατά Κατηγορία 2004.....	113
Πίνακας 4.2.	Κατανομή Περιοχών με βάση το Ποσοστό των Ξενοδοχειακών Κλινών με Μέγεθος μέχρι 50 Δωμάτια κατά Κατηγορία 2004.....	114
Πίνακας 4.3.	Σχέση μεταξύ Κατηγορίας και Μεγέθους Ξενοδοχείου ...	116
Πίνακας 4.4.	Υστερούσες Περιοχές σε Μέσο Μέγεθος Ξενοδοχειακής Μονάδας και σε Ποσοστό Ανώτερης Κατηγορίας Κλινών	117
Πίνακας 4.5.	Περιφερειακή Κατανομή Συνολικού Καταλυματικού Δυναμικού – 2004	119
Πίνακας 4.6.	Διανυκτερεύσεις Αλλοδαπών Τουριστών ανά Διοικητική Περιφέρεια 2004 (Εκτίμηση ΙΤΕΠ)	126
Πίνακας 4.7.	Διανυκτερεύσεις Ημεδαπών Τουριστών ανά Διοικητική Περιφέρεια 2004 (Εκτίμηση ΙΤΕΠ)	128
Πίνακας 4.8.	Διανυκτερεύσεις Ημεδαπών και Αλλοδαπών Τουριστών ανά Διοικητική Περιφέρεια 2004 (Εκτίμηση ΙΤΕΠ)	132
Πίνακας 4.9.	Παραγωγική Ικανότητα Καταλυματικού Δυναμικού κατά Περιοχές βάσει λογικών-συντηρητικών Παραδοχών για Εφικτή Πληρότητα	137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Πίνακας 5.1.	Καταλυματικό Δυναμικό Ισπανίας.....	145
Πίνακας 5.2.	Καταλυματικό Δυναμικό Ιταλίας	150
Πίνακας 5.2α.	Ποσοστιαία Κατανομή Ξενοδοχειακού Δυναμικού κατά Μέγεθος (σε όρους δωματίων) – Ιταλία 2004	152

Πίνακας 5.3.	Ξενοδοχειακό Δυναμικό Πορτογαλίας	156
Πίνακας 5.3α.	Ποσοστιαία Κατανομή Κλινών στο Σύνολο του Καταλυματικού Δυναμικού - Πορτογαλία	156
Πίνακας 5.4.	Ταξινόμηση Ξενοδοχειακού Δυναμικού Πορτογαλίας ανά Κατηγορία	157
Πίνακας 5.5.	Καταλυματικό Δυναμικό Τουρκίας – 2005	158
Πίνακας 5.5α.	Κατανομή Ξενοδοχείων κατά Μέγεθος - Τουρκία	159
Πίνακας 5.6.	Καταλυματικό Δυναμικό Κύπρου	161
Πίνακας 5.7.	Κατανομή Ξενοδοχειακού Δυναμικού Κύπρου ανά Κατηγορία	162
Πίνακας 5.8.	Καταλυματικό Δυναμικό Κροατίας. Αριθμός Κλινών 1975-2005	164
Πίνακας 5.8α.	Κατανομή Ξενοδοχείων Κλινών με βάση τα Αστέρια.....	164
Πίνακας 5.9.	Συγκριτικά Στοιχεία Καταλυματικού Δυναμικού Ανταγωνιστριών Χωρών	167
Πίνακας 5.10.	Σύγκριση Αποτελεσματικότητας Καταλυματικής Υποδομής σε Ελλάδα και Ανταγωνίστριες Χώρες – 2004	171
Πίνακας 5.11.	Αλλοδαπός Τουρισμός - 2004	176

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Πίνακας 6.1.	Κλάδοι Παραγωγής: Μερίδια και Συμβολή στην Ανάπτυξη 1960-2000	185
Πίνακας 6.2.	Τραπεζική Χρηματοδότηση: Κλαδικά Μερίδια	186
Πίνακας 6.3.	Διασπορά Βαθμολογίας.....	188
Πίνακας 6.4.	Κατανομή Χρέους/Υποχρεώσεων των Ξενοδοχείων από 100 Δωμάτια και Πάνω με βάση το Μέγεθος.....	192
Πίνακας 6.4α.	Υποχρεώσεις ανά Κλίνη με βάση το Μέγεθος Ξενοδοχείων από 100 Δωμάτια και Πάνω ...	193
Πίνακας 6.5.	Κατανομή Χρέους/Υποχρεώσεων των Ξενοδοχείων από 100 Δωμάτια και Πάνω με βάση την Κατηγορία	198
Πίνακας 6.5α.	Υποχρεώσεις ανά Κλίνη με βάση την Κατηγορία Ξενοδοχείων από 100 Δωμάτια και Πάνω.....	199
Πίνακας 6.6.	Κατανομή του Συνολικού Χρέους της Ομάδας 200-400 Κλινών.....	200

Πίνακας 6.7.	Κατανομή του Συνολικού Χρέους Ξενοδοχειακών Καταλυμάτων ανά Ομάδα Μεγέθους (100 δωμάτια και πάνω)	202
Πίνακας 6.8.	Χρέος Ξενοδοχειακών Καταλυμάτων Δείγματος ανά Ομάδα Μεγέθους και Αναγωγή στο Συνολικό Ξενοδοχειακό Δυναμικό	203

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Διάγραμμα 1.1.	Μέσο Μακροχρόνιο Κόστος και Οικονομίες Κλίμακος	17
----------------	--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Διάγραμμα 4.1.	Περιφερειακή Κατανομή Ξενοδοχειακών Κλινών	112
Διάγραμμα 4.2.	Ποσοστιαία Κατανομή Κλινών σε Ξενοδοχειακές Μονάδες μέχρι 50 Δωμάτια.....	115
Διάγραμμα 4.3.	Ποσοστιαία Κατανομή Κλινών Συνολικού Καταλυματικού Δυναμικού – 2004	118
Διάγραμμα 4.4.	Περιφερειακή Κατανομή Καταλυματικού Δυναμικού ανά Τύπο Καταλύματος	120

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Διάγραμμα 6.1.	Τάξη Μεγέθους Ξενοδοχειακών Μονάδων και Τραπεζικό Χρέος ανά Κλίνη.....	195
Διάγραμμα 6.2.	Ποσοστιαία Κατανομή Συνολικού Χρέους της Ομάδας Ξενοδοχείων από 200-400 Κλίνες	200
Διάγραμμα 6.3.	Κατανομή του Συνολικού Χρέους Ξενοδοχειακών Καταλυμάτων ανά Ομάδα Μεγέθους (100 δωμάτια και πάνω)	202

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η ανά χείρας μελέτη είναι η δεύτερη που εκπονείται από το ΙΤΕΠ με αντικείμενο διερευνήσεως τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις του ελληνικού τουριστικού καταλυματικού δυναμικού. Η πρώτη μελέτη αξιοποίησε στοιχεία έρευνας πεδίου, προκειμένου να αναδείξει χαρακτηριστικά προβλήματα του σχετικού υποκλάδου, που δυνητικώς επηρεάζουν το μέλλον αυτού.

Η παρούσα μελέτη προσεγγίζει κάπως μακροσκοπικά το αντικείμενο. Επικεντρώνει ευθέως την κατεύθυνση των αναζητήσεων στην πιθανή μακροπρόθεσμη προοπτική των μικρομεσαίων καταλυματικών μονάδων του τουριστικού κλάδου, όπως αυτή αναδύεται από τα μακροοικονομικά – διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του κλάδου. Ο βαθμός διεθνούς ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, με σημείο αναφοράς το μέσο μέγεθος των μονάδων, το μερίδιο των διαφόρων κατηγοριών και την περιφερειακή συγκέντρωση, γίνεται προσπάθεια να συναχθεί εμμέσως.

Το ελληνικό παράδειγμα δεν εξετάζεται εν κενώ, αλλά σε σύγκριση με τις ανταγωνίστριες χώρες σε μια προσπάθεια συναγωγής προτάσεων πολιτικής ικανών να απομακρύνουν την προοπτική από την κατάσταση απλής επιβίωσης σε κατάσταση ταχείας και διατηρήσιμης αναπτύξεως.

Η συμβολή των συνεργατών μου κ. Ανδρέα Κουζέλη και κ. Σοφίας Πανούση στην ολοκλήρωση της μελέτης ήταν ουσιαστική και τους ευχαριστώ γι' αυτό.

Ειδικότερα, ο κ. Κουζέλης επιμελήθηκε της συγγραφής του πρώτου κεφαλαίου, με σκοπό να θέσει τις θεωρητικές βάσεις για την κατανόηση των οικονομικών κλίμακας. Επίσης, διεξήγαγε έρευνα με πεδίο αναφοράς τις μεγάλες ελληνικές εμπορικές τράπεζες, με σκοπό την ανάδειξη και ιεράρχηση των κριτηρίων, βάσει των οποίων εγκρίνεται η χορήγηση δανείων στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Τα σχετικά ερωτήματα περιλαμβάνονται στην παράγραφο 6.2.1.1 του έκτου κεφαλαίου.

Θερώ χρέος μου να αναγνωρίσω την κρισιμότητα της συμβολής της συνεργάτιδός μου κ. Πανούση, χωρίς την οποία θα ήταν ιδιαίτερως δυσχερής η ολοκλήρωση της μελέτης. Η πενία καταλλήλων για έρευνα στατιστικών στοιχείων, που χαρακτηρίζουν τον τουριστικό τομέα, ιδίως όταν η έρευνα εκτείνεται σε σύγκριση μεταξύ χωρών, καταντά να καθιστά ηρωική κάθε προσπάθεια ομογενοποίησης των στοιχείων, σε βαθμό που να καθι-

στούν τα όποια συμπεράσματα κάπως αξιόπιστα. Η κύρια ευθύνη για αυτό το ηρωικό έργο ανετέθη στην κ. Πανούση, η οποία το διεξήγαγε με υπομονή, επιμονή, αλλά, θα έλεγα, και επιτυχία. Για την βοήθεια αυτή εκφράζω και από τις γραμμές αυτές θερμές ευχαριστίες.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρω και τον συνεργάτη κ. Βασ. Κωνσταντάρα, η συμβολή του οποίου στην επεξεργασία των στοιχείων ήταν μεγάλη.

Η εκπόνηση της μελέτης χρηματοδοτήθηκε μερικώς από την **Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ)**, προς τον Διοικητή της οποίας εκφράζονται και από τις σελίδες αυτές θερμές ευχαριστίες. Ο Διοικητής της ΑΤΕ κ. **Δημ. Μηλιάκος** εκφράσθηκε θερμά και ενθαρρυντικά για το ερευνητικό έργο του Ινστιτούτου, με αντίστοιχη πρακτική επιβεβαίωση. Χειρονομίες, όπως αυτή της Αγροτικής Τράπεζας, αποτελούν πηγή αισιοδοξίας, αλλά και ευθυνών, που πιστεύομε ότι θα λειτουργήσουν δημιουργικά.

Εκφράζεται η ελπίδα, ότι τα συμπεράσματα της μελέτης φωτίζουν αρκετά το ρόλο των μικρομεσαίων, ιδιαιτέρως δε των μικρών και πολύ μικρών, στον προσδιορισμό της ποιότητας του τουριστικού καταλυματικού προϊόντος· το στοιχείο αυτό αποτελεί, ως γνωστόν, βασικό πυλώνα προσδιορισμού της ολικής ποιότητας. Με την αναπτυσσόμενη ένταση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, η ποιότητα θα προσδιορίσει την επιβίωση των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και, συναφώς, την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας ή περιοχής. Στην έκταση που τα ευρήματα της μελέτης θα βοηθήσουν στην ορθή διοχέτευση οικονομικών πόρων και γενικότερα στην άσκηση πολιτικής του δημόσιου τομέα και ιδιωτικής πρωτοβουλίας, με κριτήρια την μακροπρόθεσμη βιώσιμη αναπτυξιακή πορεία της χώρας, η παρούσα μελέτη θα έχει εκπληρώσει τον σκοπό και δικαιώσει την πρωτοβουλία εκπονήσεώς της.

*Παν. Γ. Παυλόπουλος
Αθήνα, Μάιος 2007*